

Муниципальное бюджетное дошкольное образовательное учреждение
детский сад «Хунчугеш» с Хандагайты Овюрского кожууна

Улуг болукке шагаа байырлалынга тураскааткан хоглээшкин

Тема: Кускенин чылга киргени

Кижизидикчи башкы: Донгак Ч. Д.

Хандагайты.

Шагаа байырлалынга тураскааткан хоглээшкин

Темазы: Кускенин чылга киргени

Сорулгазы: Уругларга Тыва чоннун байырлалы Шагаа дугайында эге билигни бээр. Он ийи чылдын чыл санаашкынынче ка нчаар киргенин уругларга билиндирер. Тыва чоннун чанчылдарын сагып билиринге уругларны ооредиир. Уругларны эп-найыралдыг , эвилен –ээлдек чорукка кижизидер. Уругларнын чугаа домаан сайзырадыр.

Киржикчилери: Ак-сал ирей, Куске, инек, пар, ыт, Тоолай, Улу, Дагаа, Хой, Сарбашкын, Чылан, Дагаа, Хаван.(Уруглар)

Чорудуу

Башкарыкчы: Экии эргим аалчылар болгаш ада-иелер. Силерни чаа унуп оран Хой чылын таварыштыр байыр чедирип тур бис.

Шагаа болур эртен улуг назылыг кижичи сан салып , чажыын чажып чалбарыыр.

Улуг болуктун шагаа байырлалынга тураскааткан « Кускенин чыла киргени» деп коргузуун эгелээр-дир бис

Ак-Сал ирей сандайда оран, оон чанында дузалакчылары бар

Ак-Сал ирей: Чер делегейнин эн-не толептиг дириг амытаннарнын экелинер. Оларга мен он ийи чылды башкараарын оореткеш , 12 чыл санаашкынын хулээдийн.

Дузалакчылары: Силерге он ийи толептиг дириг амытаннарнын чыып экээр бис.(он ийи дириг амытаннарнын эдертип алган кирип келир)

Башкарыкчы:

Ак-Сал и: Дээрги амытаннар. Силерни богун чыган ужурум болза, 12 чыл эргилдезин шуптунарга улээр мен. Алган чылынарнын шупту угааныг башкараар силер. Мында келген дириг амытаннар хой-дур силер. Ынчангаш морей чарлаар мен. Доо ол холду мурнай эштип кешкен дириг амытан чыл санаашкынын баштайгызын алыр, артканары келген аайы-биле чыл санаашкынынче кирер. Мен эртен бо эрике манаар мен. Ам шупту белеткенип алгаш келинер.

Башкарыкчы: Шаг -шаанда Моортай- биле Куске дендии найыладыг эжишкилер турган чуве иргин.

Моортай: Бис ийи чалылбас оннуктер болгай бис, хемни канчап эштип кежер бис. Эштип билир эвес бис

Куске: Адыр мен кажар арга бодап алдым . Инектин дузааргак чоруун ажыглаалы. Ону мегелээр деп шиитпирлеп алдым.

Моортай: Ындыг болза инекти кый дептейн. Инээк, инээк.

Куске: Боларнын кызып кажарлап мегелеп тургаш , бир дугаар чылды алыин. Оон башка шыдавас мен. (Моортай-биле инек кирип келир)

Моортай: Эргим инек , сээн сугга эштирин кымдан артык болгай , чуг-ле коорун-не хирелиг , Оруктан азып болур сен.

Инек: Силернии шын дунмаларым , Чуну канчалзывысса экил

Куске: Бирги черни алыр сен , сенээ дузалажыыр бис, чуг-ле хемни кежерде бисти ап алыр сен. Дииспейнин караа дыка коску, сенээ орукту айтып бээр .

Моортай: Сени тиилелгеге чайлыг чедирер бис. Сен шыдаар сен инек.

Инек: Силер-даа езулуг оннуктер- дир силер. Мээн ооргамга оруп аар силер . Дан адарга дораан кээр мен.

Куске: эки дыштанып ал инекчигеш, дыштан, дыштан.

Моортай : Че бис база дыштаныылы, эртен кылыр ажылывыс хой.

Куске: (Бичии диванга олуруп алгаш)Экизин бодумну тиилекчи кылдыр бодаптарымга уйгум безин келбейн тур . Дурген дан адар болза.

Башкарыкчы: Ынчал-дыр ла кажар куске-биле диис инектин бузурээчелин ажыглап, боттарыннын аайынга кирип мегелеп , когудуп алганнар.

Инек: Дан аткан . Чоруур уевис келди . Дурген мээн ооргамга олурунар че.

Моортай : Мен-даа мурнунга орупкаш, орукту айтып бээр мен.

Куске: Мен-даа артынга оруптайн.

Башкарыкчы: Олар ынчалдыр- эштип кел чорда эрик-даа коступ келген

Моортай : Оой Эрик коступ келди дургеденер.

Куске: Мен-даа боларны мурнай эрикче шурай берейн . Тиилелгени чааскаан алыйн.

Б: Куске-даа эрикче шурап бар чыткаш моортай эжин сугже киир таварып эрте берген. Моортай-даа сугже чайлып баткан-на, Куске-даа шурааш ак-сал ирейнин мурнунга кээп душкен.

Куске: Мен-даа шупту дириг амытаннарны мурнадым . Чыл эргилдезинин эгезин алыр мен

Инек: Мен-даа арай озалдай бердим . Кускени ындыг кажарын билген болзумза албас чувемни. Ам канчаар ийиги чылды алыр болган –дыр мен. (Оочур аайы-биле чылдар чыскаалыптар)

Ак-сал Ирей: 12 чылдын баштайгызын алыксаан амытаннарны коруп ор мен . Куске сен чогулин тотун. Азааным кончуг . Ам канчаар баштайгы чылды сенээ берип тур мен . Ынчалза-даа сээн бо тиилелген сээн салгалынга багай болур. Сенээ Инек экииргек сеткилин база шыдамын дээш , ийиги чылды берип тур мен. (улаштыр чылдарны улээр)

Башкарыкчы: Ынчалдыр-ла Ак-Сал ирей 12 дириг амытанга чылдарны башкалары-биле улеп берген. (**Чыл аайы- биле чыскаалыыр**)

Моортай-даа чузу боор сугже киргеш арай деп унуп келирге шупту дириг амытаннар чылдарны улежип аппарат болган. Чарылбас эжи Куске-биле найыралы ынчал-дыр баксыраан. Ол олчаан кускенин салгалы моортайдан чаштынып унгурде чуртап чоруур.

Ынчангаш шагаавысты эгелээр-дир бис
Уруглар чангыстап шулуктээр.

Шагнын чаагай эргилдези
Шагаа хуну унуп келди
Чанчыл ындыг: артыш –санын
Чаагай чыдын айдызанар.

2

Авыралдыг ак сут чемим
Ааржы быштак эжегейим
Огбелерин бурун шагдан
Октерелдиг чеми чуве.

3

Шагааа –дээрге тыва чоннун
чаагай сузук чанчылы-дыр
Айнын чаазын, хуннун эртезин
Алгап йорээн байыры-дыр

4

Шагаа-дээге сурээ боктан
Арыгланып чарлыры-дыр
Аккыр суттен кылган чемнин
Арбын аппарат эгези-дир

5

Хырбачанар дооранар
Ужа тоштен чоогланар
Кырган чалыы , улуг –биче
Ужур ындыг чолукшунар.

6

Кажык ойнап даалылап,

Кагжып оруп шыдыраалап
Шуру шуутчуп, чинчи тыпчып
Шупту хоглеп ойнаалынар.

7

Аалга кирген ак чем амзаар
,ада огбем сагылгазын
Амга чедир тыва киж
Арта баспайн эдилеп чор.

8

Агын тудуп хундулеп чор
Аяк тараан,хоюг хойтпаан
Чодураалыг чокпээн,саржаан
Чоогладып соннеп чору

9

Аарыг-аржык,думаа-ханаа
айыыл халап оршээзин!-деп,
Алгап йорээп,аравыста,
амыр-менди солчуулунар.

10

Аалдарывыска унчуп киржип,
аыш- чемден чооглаалы,
Адан-бышкак чиик-сергек,
амыр тайбын байырлаалы.

11

Шагнын соолгу эргилдези
Чыкылама кышты солуур
Чырык чаагай частын бажы
Шагаа айы чаа-чыл-дыр.

12

Шагаа хуну моорейлиг
Адыг чарыш маргылдаалыг
Чадан адаал багдан кагаал
Адаанажып тевек тевээл

Чарлып болбас ыдыктыг
Чанчылывыс кагбаал
Саггызын дегкамнаал
Салгалдарга дамчыдаал

Сарыг саржаг,суттуг шайдан,
чаглыг эъттиг чаагай мунден,

Чалбырааштыг одувуска
чалбаргылап ,оргуулунер!

Улустун аас-чогаалынга моорейлер

Б: Дурген чугаа, узун-тыныш чугаалаанда дужуп бербес болгай силер.
Дурген чугаа.кымда барыл уруглар

Дурген чугаа

Ойназа ойназын,
Оолдар шупту,
Ойназын,
Оолдар шупту,
Ойнааштын,
Ойнаарагын,
Ойнатсынар.

Оорензе,
Оорензин,
Оору-биле,
Оорензин,
Оору-биле,
Ооренгештин,
Оорушкузун,
Ожурбезин.

Ыры : Шагаа

Спят под снежной шубой елки и березы
На дворе метет пурга
В этот день морозный всех детей и взрослых
Приглашаем на шагаа

П/в

Шагаа-бале-амыр.амыр
Это наш тувинский новый год
Пусть этот год мир и радость людям принесет

2

Будем мы сегодня, петь и веселиться
Выпьем, чая с молоком
А вокруг такие радостные лица
Вкусно пахнет артышом

Шулук: Сузуглээр мен

Огбелерим ыдыы шагаам
Ондур бедик сузуглелдиг
Чанчыл езу ужурлаын
Чангызын-даа кагбас дээн мен

Шагаа даны адып кээрге
Саным салып уткуп аар мен
Чаламаны шишпип баглааш
Чаагай кежик сузуглээр мен

Артыжымнын чаагай чыдын
Айдызанып челбинер мен
Ак чум харга андаштанып
Айдызанып челбинер мен
Эрги чылды удеп турда
Экизин ап айызаар мен
Чаа чылды уткуп тура
Чаагай кежик сузуглээр мен

Башкарыкчы: Тыва улус шаандан тура кожамыктап ырлап чораан,
ынчангаш кожамыктаптаалынар.

Шагаа хуну оой-ээй, унуп келди оой ээй
Шанак-биле оой-ээй, чунгулаар бис оой-ээй
Баштактанып оой-ээй, ырлавышаан оой-ээй
Байырывыс оой-ээй чедирээли оой-ээй

2

Чечек сады оой-ээй, ырак-даа бол оой ээй
Четтинчипкеш оой-ээй , чеде бээр бис оой-ээй
Садикте оой-ээй, чаштар-биле оой-ээй
Сайзанактап оой-ээй, ойнаар-ла бис оой-ээй

Тывызык: Ам мен силерге твыызыктар салыйн силер тывар силер.
коорге ковей, кодурерге чиик (ховен) ,
дугде кызаш, мында Кызаш, дугу кызыл, боду кызыл (дилги),
Кара ыдым Хаалга кадарды (шооча) ,
баткаш тонмес , маннааш турбас(суг).

**Ада-иелерге тывызыктарны уруглар салыр Ам силер ада- иелерге
тывызыктан салынар уруглар**

1 Сен ынай олур, мен сээн орнунга олурайн (Дун-биле хун)

2 Дорт хуулар чеченим, он ийи хенчектиг(Чылдын дорт эргилдези, он ийи ай)

3 Бут чок боду чугурер ,

Карак чок боду ыглаар (Булут, чаашкын)

4 Ашак куяк чогушту, аал ишти тотту (солгааш, балла)

5 Итпе-итпе кузуатар мен (Хонек)

6 Коорге коску , тударга Тутунмас, (холеге).

7

Чечен- мерген: Чечен- мергенежиптээлинер уруглар

1дугаар оол Чечек черде, Чечен менде

2дугаароол Сос менде, сооскен тайгада

1дугаар оол :Адын чуге дерлигил?

2дугаар оол: Актын суун кештим

1дугаар оол: терен-дирбе, сыык-тыр бе?

2дугаар оол :Шаап кешкеш билбейн бардым.

1дугаар оол :Аналарым чуге шалбаладын?

2дугаар оол : Аъдым-биле салчаптым

Уруглар

1дугаар уруг- бир деп чул?

2дугаар уруг- бир коргенин уттур бе

1дугаар уруг- ийи деп чул?

2дугаар уруг- Ийи холдап тутканын салыр бе.

1 дугаар уруг-3 деч чул?

2уруг – Делегейде уш дурген.

1 дугаар уруг- 4 деп чул?

2дугаар уруг- дорт даванныг аътты мунупса четтирер бе.

1 дугаар уруг-5 деп чул?

2дугаар уруг- 5 салаа чемгерикчи болбас бе

1 дугаар уруг- 6 деп чул?

2 дугаар уруг- алды чузун малдыг кижичи аштаар бе

1 дугааруруг-7 деп чул?

2дугаар уруг- Чеди хаан сылдыс , эжик бажынга турда дан атпас бе.

1 дугаар уруг -8 деп чул?

2дугааруруг-ийи аъттын давннары сес болбас бе.

1 дугааруруг- 9 деп чул?

2 дугаар уруг –тос каттай кеттинзе донар бе

1 дугаар уруг- 10 дуп чул?

2 Он оолдуг кижичи чоргаар болбас бе

Ыры : Анайларым

Анай хенче аажок чараш

Аа сут эмер алгыжы-даа

П/в

Анайжыктар анайлар

Ам-даа улам дешкилеп озунер

2

Селбегер ак сергежигеш

Хая кырлап халып турда

П/в

Ошку малым озуучел сен

Судун хоюг, дугун чылыг

П/В

Улегер домактар: Тенек кижиге багай, терек бурузу ажыг (Начын).

Чааскаан чорба, эштиг чор, чалгаа чорба , кежээ чор. (Чамбал)

Дус чокта амдан чок, тура чокта куш чок. (Аэлита)

Эки кижээ эш хой, эки аьтка ээ хой. (Батыр).

Булут аразындан хун кара чылыг, улус аразындан ава караа чымчак.(Алана)

Ыглаган багай, ыраажы чараш (Б-Б)

Ак чем хоолулуг, Ава созу унелиг (Сайын-белек)

Чашпаа кижинин созу хой, чалгаа кижинин чылдаа хой (Буянмаа)

Ужук билбес кижиге, уну чоктан дора Яна

Ыры: Кадарар мен

Кадар оттуг ийни

Казып, казып оттар

Хоюг аккыр дуктуг

Хоюм чарчш оой-ээй

2

Кожагарда ачам

Хоюн дозуп хунзээр

Чалымнарга ыры

Чангыланьыр оой-ээй

3

Авам аалга арткаш

Анаа чер-ле орбас

Хуруганнар ажаар

Хуузун черле утпас

4

Азында баргаш

Авам ачам салгап

Кажаа сынмас хойну

Кадарар мен оой-ээй

Хуреш девии оолдарнын хурежи.

Оолдарны шаннап мактаары

Башкарыкчы: Шагаавыс-даа моон биле доозулду ,унуп келген чыл уутунмас
буян-кежиктиг болзун!

